

heemkunde kring
DE VIERSCHAER
WOUW

3/4-'97

De Wouwse steenfabrieken

XIII. De steenovenarbeider en zijn gezin

Naast de historie van de steenfabrieken is het interessant om eens te kijken naar de mensen die op de steenfabrieken werkten. Uit de interviews met enkele mensen die in het verleden op een van de 'Wouwse' ovens werkten, wordt in het boek "Baksteenfabricage in Noord-Brabant in de negentiende en twintigste eeuw" van Drs G.B. Janssen een aardig beeld geschetst van het leven en werken van de steenfabriekarbeider. Aan de hand van de gegevens uit dit boek, aangevuld met informatie uit de interviews met oud steenfabriekarbeiders, is onderstaande bloemlezing samengesteld.

Het werk op de steenfabriek was seizoenarbeid, dat betekende dat er zes of zeven maanden hard gewerkt moest worden, waarna de fabriek stil werd gelegd. In die periode moest de man vaak exorbitant lange werkdagen maken en ook de arbeidsinzet van zijn vrouw en kinderen waren onontbeerlijk. In de gemeente Wouw probeerden veel arbeiders in de maanden dat er niet gewerkt werd elders iets bij te verdienen. In Wouwse Plantage staken baron De Caters en later de familie Emsens de helpende hand toe door in de winter werk in de bossen aan te bieden.

Seizoenwerk

In de andere fabrieken maakten veel arbeiders dankbaar gebruik van ander seizoenwerk, nl. op de suikerfabrieken in de omgeving. Zo konden ze een groot deel van het jaar toch aan het werk blijven. Deze factoren drukten wel hun stempel op het leven en werken van de steenovenarbeiders. Ze verdienden over het algemeen niet de hoogste lonen en door de lange werktijden waren de mogelijkheden voor sociale contacten gering.

De bedrijfjes uit de tweede helft van de negentiende eeuw hadden geen vaste arbeidsbezetting. Als de veldoven zover gereed was dat er stenen

gevormd en gebakken konden worden, wierf men de arbeidskrachten uit de beschikbare landarbeiders in de directe omgeving.

Na afloop gingen die terug naar hun oude werk, al waren ze niet altijd welkom bij de boer die ze voor 'betere betaald' werd in de steek hadden gelaten. Alleen de 'vormer' ging dikwijls op zoek naar een vaste baan bij een grote steenoven. In deze periode berustte het werkzaam zijn in de steenbakkerij puur op toeval en was het werk niet blijvend.

Vaste werkkrachten

Toen de seizoensbedrijven hun werkzaamheden uit gingen smeren over meerdere jaren, ontstond de behoefte aan vaste werkkrachten. Daarbij werd gekeken naar de sterkste mannen en mensen die 'geestelijk gewillig' waren. De eigenaren van de fabrieken duldden geen tegenspraak en van mensen die voor hun rechten opkwamen, moest men al helemaal niets hebben. Aan het eind van het seizoen liet de steenbaas steeds weten wie het volgend seizoen terug mocht komen. Arbeiders die tijdens het seizoen hadden laten merken dat ze verhoging van loon, betere arbeidsomstandigheden of andere verbeteringen nastreefden, werden op die manier geloosd.

Veel onderwijrs vereisten de werkzaamheden niet en dat leidde er toe dat sommige kinderen al op jeugdige leeftijd op de steenoven gingen werken.

Zo ontstond er meer achterstand. De steenovens lagen, behalve in Wouwse Plantage, redelijk ver van de dorpen. De arbeiders die bij de oven woonden, leefden min of meer in een sociaal isolement.

Slechts langzaam kwam daar verbetering in. Met de ontwikkeling van de techniek werd de fabricage van stenen tot een hoogwaardige technologische bedrijfstak verheven. Maar dat had wel een grote uitstoot van arbeidskrachten tot gevolg. In 1920 vonden nog 20.0000 mensen werk in deze bedrijfstak, terwijl in de jaren tachtig amper 2500 arbeidskrachten werden geteld.

Vrouwen- en kinderarbeid

Het zware werk in de steenfabrieken werd door de mannen gedaan. Klei uit de leemputten halen, het transport van de klei, het vormen en het in en uit de oven rijden van de vormelingen en de stenen. Toch was er altijd een aantal vrouwen en kinderen werkzaam rondom de fabriek. Zij zorgden voor het opzetten van gedroogde stenen op tassen of hagen. Daarbij ging het vaak om gewichten van zo'n achttien kilo die steeds verplaatst moesten worden. Vaak moest er bukkend getild worden, wat bepaald niet bevorderlijk voor de rug was.

Soms stonden vrouwen zelfs achter de vormtafels en op Zoomvliet waren enkele vrouwen zelfs zeer bedreven in het maken van de kragen aan de draineerbuizen.

Kinderen brachten de net gevormde stenen naar het droogveld, gooiden stukken klei op de vormtafel en hielpen op het droogveld bij het opsnijden van de stenen. Later stonden ze ook aan de pers als natmaker, zander en ondersteeker. Toen de kinderarbeid verboden werd nam het aantal kinderen bij de steenfabrieken af, maar in het begin van deze eeuw waren er in de Wouwse steenfabrieken in totaal toch nog een stuk of tien kinderen tussen twaalf en zestien jaar actief.

Lonen en werktijden.

In de 19de eeuw was er niet veel duidelijkheid over de betaling. Op de ene fabriek was sprake van stukloon, dan weer werd per uur betaald en op andere plaatsen per dag. Die onduidelijkheid werd nog vergroot door betaling in natura, allerlei premies en 'betalingen onder tafel'.

Zo werd in de jaren dertig op de West-Brabantse steenfabrieken een gemiddeld uurloon van 36 cent betaald. Bij een werkweek van 48 uur werd daardoor een loon van f 17,26 verdiend. Bij werken 'op akkoord' werd 38 tot 39 cent betaald en als alles vlot liep kon 19 gulden per week verdiend worden.

In het blad 'Klei' is een tabel gepubliceerd met de gemiddelde lonen in de baksteenindustrie in 1937. Als indicatie van de verdiensten van

steenovenarbeiders drukken wij die hier af. Het gaat daarbij om daglonen:

Functie	Grote rivieren	Oost-Brabant	West-Brabant
kleigravers	f 2,50	f 2,78	f 2,39
steenmakers	f 3,--	f 2,72	f 2,57
kruiers	f 2,99	f 3,21	f 2,59
stokers	f 2,80	f 2,80	f 2,60
sorteerders	f 2,72	f 2,99	f 2,69
handlangers	f 2,54	f 2,47	f 2,63

In de loop van 1938 werden stappen ondernomen om hogere lonen te krijgen, want iedereen was er van overtuigd dat de lonen in de baksteenindustrie wel érg laag waren. Een jaar later kon in 'Klei' een iets gunstiger beeld gegeven worden. Het ging daarbij om 170 fabrieken waar op dat moment zo'n 8.000 arbeiders werkten.

Functie	Grote rivieren	Oost-Brabant	West-Brabant
kleidelvers	f 2,66	f 2,78	f 2,50
steenmakers	f 3,03	f 2,90	f 2,78
kruiers	f 3,07	f 3,26	f 3,03
stokers	f 2,85	f 2,72	f 2,68
sorteerders	f 2,80	f 3,06	f 2,84

Na de oorlog werd het een stuk beter. Zo kwam er op 1 juli 1952 een vrijwillige wachtgeldregeling, waardoor er geen sprake meer was van campagnewerkers. Na het seizoen trokken de arbeiders 'steun' en zodra het nieuwe seizoen begon, konden ze opnieuw aan de slag. Uit de looncijfers uit de baksteenindustrie over 1951 blijkt dat de uurlonen in Noord-Brabant zelfs iets hoger lagen dan het gemiddelde over heel Nederland.

soort arbeider	uurloon Nederland	uurloon Noord-Brabant	weekloon Noord-Brabant
kleidelfers	f 1,10	f 1,11	f 54,12
steenmakers	f 1,12	f 1,17	f 55,17
handlangers	f 1,05	f 1,08	f 52,55
machinist	f 1,13	f 1,13	f 57,05
kruiers	f 1,21	f 1,20	f 58,61
stokers	f 1,08	f 1,06	f 55,13
sorteerder	f 1,16	f 1,16	f 55,97

Werktijden

De werktijden waren sterk afhankelijk van de periode dat er bij daglicht gewerkt kon worden. Zodra het licht werd, begonnen de werkzaamheden en pas als het begon te schemeren keerden de arbeiders naar huis. Om aan een hoger loon te komen, werden er meestal lange werkdagen gemaakt.

Op steenfabrieken in West-Brabant werkte men van half zes 's ochtends tot zeven uur 's avonds met gemiddeld anderhalf uur schafttijd.

In 1909 stelde de Inspecteur van Arbeid een onderzoek in naar de werktijden van stokers in de Brabantse steenfabrieken. Hij kwam tot de conclusie dat de directies zuinig waren met het aanstellen van mensen. Er waren vaak maar twee stokers per oven. Erger was dat in continu-fabrieken deze mensen zelden of nooit een vrije dag hadden. In een rapport zette hij wat cijfers op een rij en hij concludeerde dat bij 23 Brabantse steenfabrieken met 18 ringovens de volgende stookregeling van kracht was:

in dertien fabrieken: twaalf uur achtereen stoken

in zeven fabrieken: acht uur achtereen stoken

in drie fabrieken: zes uur achtereen stoken

Zondags werden de diensten zo geregeld dat de arbeiders naar de kerk konden en dat de werkgever niet aangesproken kon worden door de pastoor dat hij het zijn werknemers onmogelijk maakte om de zondagsplicht te vervullen.

Van fabriekswoningen was in de gemeente Wouw weinig of geen sprake. Elders was dat wel de gewoonte en deze arbeiders woonden over het algemeen in woninkjes van het oude Brabantse type bestaande uit een voor- en achterkamer met bedstee, een schuurtje en een zolder. De huur bedroeg gemiddeld drie gulden per week en bij de huisjes hoorde een lapje grond van een half tot driekwart gemet. De pacht voor die grond bedroeg tachtig gulden per gemet per jaar. In Rucphen, Zegge en Zundert kwamen deze arbeiderswoninkjes veel voor.

Van gedwongen winkelnering was in Wouw nergens sprake. De arbeider waren in zo'n geval verplicht een gedeelte van het loon te besteden in een door of namens de werkgever geëxploiteerde winkel, waar de prijzen over het algemeen hoger waren dan elders. Deze gedwongen winkelnering kwam ook op verschillende Brabantse steenfabrieken voor. In 1907 werd er door de wet op het arbeidscontract een einde aan gemaakt, maar in de praktijk duurde deze gedwongen winkelnering nog jaren voort.

Steenformaten

Omdat er regelmatig gesproken wordt over diverse steenformaten hier een overzichtje van een aantal gangbare formaten die in 1990 nog gehanteerd werden:

benaming	metselstenen	straatstenen
waalformaat	210x100x50 mm	195x85x48 mm
vechtformaat	210x100x40 mm	
ijsselformaat	155/165x75/80x35/45mm	165x65x44 mm
rijnformaat(drieling)	175/187x84/90x44/48mm	
dikformaat	210x110x65 mm	210x100x70mm
kloostermop	280x105x80 mm	
liliputformaat	160x75x35 mm	
Belgisch moduulformaat	190x90x65/57/50 mm	

Deze uitgave werd mede mogelijk
door de financiële steun van de
Drankencentrale "Wouw" B.V.